

УДК 130. 3

С. Б. Жданенко, кандидат філософських наук, доцент;
С. Є. Сиротенко, асистент

ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ ЗАХИСТУ ГІДНОСТІ ТА ЧЕСТІ В АКсіОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

Проаналізована аксіологічна сутність людської гідності та честі. Їх значущість для людини та суспільства визначає необхідність захисту з правової точки зору. Доведено історичний характер розуміння змісту гідності та честі, а також форм їхнього захисту. Зазначено, що гідність та честь як перш за все моральні і соціокультурні цінності в своїй основі мають нематеріальний, а також матеріальний інтерес, що зумовлює еволюцію форм їхнього правового захисту.

Ключові слова: гідність, честь, духовні цінності, сатисфакція, компенсація моральної шкоди.

Актуальність проблеми. В аксіологічній системі людини та людства взагалі гідність і честь розглядаються як найвища духовна цінність. Невипадково відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Як відомо, цінність будь-чого визначається значущістю для суб'єкта того, що складає цінність. Гідність і честь безумовно мають власну цінність, оскільки вони є похідними від природи самої людини. В сучасній моральній та політико-правовій свідомості гідність і честь людини визнаються основоположними цінностями демократичного суспільства. Тому порушення гідності і честі отримували відповідне до уявлень людей різних часів адекватне суспільне реагування і завжди були та залишаються об'єктом захисту з боку як моралі, так і права.

Аналіз наукової літератури показує, що проблему людської гідності і честі досить плідно розроблено в площині практичної філософії. Досить згадати Канта, Гегеля, Шопенгауєра, Ницше, І. Ильїна, М. Бахтіна, П. Новгородцева, В. Соловйова та ін. Значний внесок у дослідження проблематики особистих немайнових прав взагалі, та проблеми захисту честі, гідності, ділової репутації фізичних осіб зроблено відчизняними дослідниками. Насамперед це роботи А. Анісімова, М. Апринич, О. Кохановської, Л. Красицької, І. Локова, Л. Малюги, Ю. Молочкова, Н. Придворова, О. Підпригори, Л. Рафієвої, В. Суховерхого, А. Церковної, С. Чернооченко, С. Шімон, А. Ерделевського, К. Ярошенко та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні процесу розвитку форм захисту гідності і честі як способу відновлення справедливості, що корелює з історичним розумінням змісту понять гідності і честі, а також з історичним розумінням справедливості.

Основою ставлення людини до світу, а також різних явищ природи і суспільства є визнана самим суспільством значущість ряду предметів та подій, що слугують певними суспільними взірцями, мірами, вимогами, ідеалами. До цього ряду належать гідність, честь, совість та ін. Поняття гідності настільки тісно пов'язане з поняттям честі, що іноді досить складно чітко визначити відмінності в їх змісті. Гідність і честь – показники моральної цінності людини. Зазвичай у праві ці поняття розглядають як парні, навіть як єдину категорію, стійке словосполучення, що з різних сторін відображає одну й ту саму сукупність явищ морального життя, взаємозумовленість цих феноменів [1, с. 89].

Слід зазначити, що право «опікується» суспільними цінностями шляхом їхнього визнання, охорони та відновлення справедливості в разі поставлення під сумнів або паплюження цих цінностей. Тому в різні історичні епохи форми суспільного реагування на порушення, а також захисту, зокрема, таких цінностей, як гідність і честь, залежали від світосприйняття людьми розуміння справедливості та адекватності форм її поновлення.

Гідність є особливим екзистенційним станом людини, що виражає її самоцінність як свідомої особистості, самоповагу, особистісну цінність. Поняттям «гідність» визначається ставлення людини до самої себе і суспільства до неї як до визнаної цінності. Цим поняттям позначається сукупність уявлень про самоцінність особи, її соціальну рівність з іншими людьми, за допомогою яких визначають конкретну міру суспільної цінності людини. Уявлення про гідність виконують функцію регулятора людської поведінки: за будь-якої ситуації людина мусить поводитися так, аби не втратити свого власного «обличчя».

Чість – поняття моральної свідомості і категорія етики, що включає моменти усвідомлення індивідом свого суспільного значення та визнання цього значення з боку суспільства. Чість – визнання, яке оточуючі добровільно виражають людині як носію втілених у ній та ній самій індивідуальних цінностей; те визнання та повага, якої, на її думку, вона має право вимагати від людей свого соціального кола. Чість – зовнішнє суспільне визнання вчинків людини, її заслуг, що виявляється у повазі, авторитеті, славі. Почуття честі, притаманне особистості, пов'язане з прагненням досягти високої оцінки з боку оточуючих [1, с. 95].

Чість є категорією історичною, зміст якої визначається етосом епохи та зумовлює статусне становище людини. Суспільне схвалення приходить до людини з боку її соціального оточення, тому зазвичай йдеться про стану, військову, жіночу, чоловічу, професійну честь, тобто про спеціалізовані якості, притаманні представникам відповідного середовища. Століттями сформулювались такі поняття, як чоловіча гідність, жіноча честь. Ще в Стародавній Греції та Стародавньому Римі поняття гідності та честі співвимірялися з повагою до особистості, співвідносилися з мораллю та правом. Але в ті часи повага мала суто матеріальну підставу – багатство, майно, худоба. Боги наді-

ляли людину багатством і одночасно – повагою та шаную оточуючих. Майно, яке можна було порохувати, було свого роду мірою моральних якостей, відкритою книгою, яку можна «прочитати». Закономірно, що раби у Стародавньому Римі, будучи людьми, не вважалися не тільки суб'єктами права, а й носіями таких людських якостей, як гідність і честь. Римське право вважало рабство явищем нормальним: закріплення безправного стану рабів, зміцнення рабської залежності, пригнічення та експлуатація – наріжний камінь всієї його історії [2, с. 62].

У Середньовіччі думка про повагу гідності особистості з'явилась у вченні Томи Аквінського про природний закон, який приписує всім людям прагнути самозбереження та продовження роду, шукати істину і справжнього Бога, поважати гідність кожної людини. Це положення про божественну за своїм першоджерелом людську гідність є великим внеском Томи Аквінського та взагалі християнського гуманізму в концепцію невідчужуваних природних прав людини.

Основою жіночої честі і гідності у середньовічному суспільстві були сексуальна чистота та цнотливість. Це правило рівною мірою стосувалось і вельможних дам, і простолюдинок. Розпушта чи втрата цноти (навіть натяк на це) незалежно від того, внаслідок чого й чому це сталося, могли стати на заваді укладення шлюбу і повністю компроментували дівчину та її родину (батьків, чоловіка) в очах громади. У першу чергу це стосувалося майбутнього потомства, чиє походження дуже важко довести чоловіку. Адюльтер матері позбавляв її синів права на спадок, а також позначався на їхній репутації.

При цьому вид суспільного реагування і адекватність системи заходів відновлення суспільного порядку та справедливості (свого роду засобів правового захисту) з точки зору уявлень людей того часу пов'язувалися безпосередньо із фізичним впливом, по суті, зворотним виявленому порушенню і мали значною мірою символічний характер.

Відновлення справедливості (гідності потерпілих) у разі паплюження жіночої честі відбувалося залежно від того, хто є винуватцем ситуації: якщо чоловік – то покарання вчинялося шляхом приниження через фізичне насильство над статевими органами (кастрація) злочинця, чия гідність безпосередньо пов'язувалася з сексуальною сферою.

Такий спосіб поновлення справедливості примушує згадати про принцип таліону, відомий ще з Законів XII таблиць, що є проміжним ступенем між правом вбити людину і прийняти від неї грошовий штраф. Однак у самому Римі принцип таліону і, як наслідок, система кримінальних покарань, що передбачає «символічне каліцтво» винних, не була особливо розвинена. Але подібні покарання були широко поширені у Візантії, зокрема, у випадках адюльтеру чи інших злочинів на сексуальному ґрунті. Як вважають історики, саме звідси принцип таліону й було в цілому сприйнято західною правовою традицією.

Та ж сама картина спостерігається й у середньовічній Італії: якщо на чоловіка, винного в адюльтері, чекала кастрація, то винній жінці відрізали ніс, аби своєю красою вона більш не зваблювала чоловіків. Обидва випадки покарання насамперед підкреслювали деформаційний ефект, що дозволяв за рахунок приниження злочинців відновити гідність і честь не тільки безпосередніх жертв, а й усієї міської спільноти.

У Франції адюльтер поряд із згвалтуванням та вбивством розцінювався як тяжкий кримінальний злочин і карався на смерть. Невірних дружин відправляли до монастирів; щодо чоловіків, застосовувалися покарання, спрямовані на приниження їхньої гідності. Однією з ефективних форм покарання був так званий біг, тобто пробіжка містом без одягу разом з коханкою під градом ударів, що приводило до публічного висміяння, приниження чоловіка. Застосовувались й інші форми впливу, що означали символічне перетворення чоловіка на жінку, позбавлення його статевої ідентичності.

Як уже зазначалося, відновлення справедливості залежить від її історичного розуміння. Давні греки її називали «належною мірою» (Піфагор) чи «рівномірністю» (Арістотель). Якщо визнати, що універсальною формулою справедливості є співрозмірність діяння та відплати, то питання полягає у виявленні цієї співрозмірності. В архаїчних суспільствах вона розумілася безпосередньо як «око за око, зуб за зуб». Але вже Епікур наголошував на договірному характері справедливості, що має мінливий зміст.

Як змістовний аспект правової ідеї можна розглянути систему цінностей, що реалізовані в праві. Основною правовою цінністю права є не особистість, а справедливість, котра розуміється як такий порядок, в якому кожному належить «своє». Основу ідеї справедливості становить ієрархічне співвідношення цінностей як ідеального цілого.

Розуміння справедливої відплати як «рівне за рівне» в буквальному сенсі в епоху Середньовіччя поширювалось не тільки на сферу сексуальної поведінки. Наругою над честю вважались також богохульство, ображення, покараннями за що були проколювання язика, вигнання, ганебний стовп.

Тільки у XV ст. під впливом гуманістичних ідей Відродження в європейській суспільній свідомості розуміння гідності і честі, а також справедливості (а відтак, й її відновлення) набуває нового змісту. «Символічне каліцтво» поступово поступається грошовим штрафам. Подальший розвиток отримала винайдена раніше система так званих приватних штрафів (які сплачувалися ображеному, потерпілому, а не на користь громади, держави або іншої владної інституції) у разі заподіяння шкоди, в тому числі гідності і честі.

У XVII ст. Гуго Гроцій зазначав, що важливо заподіяння шкоди честі і добродушному імені нанесенням ударів, ображанням, злослів'ям, прокляттям, насмішкою та іншими подібними способами. При цьому слід розрізняти порочність вчинку від його наслідків, адже першому відповідає покарання, а другому – відшкодування заподіяної шкоди шляхом визнання своєї вини,

виказання знаків поваги, доведення невинуватості і тому подібними способами. Хоча й гроші за бажанням потерпілого також можуть сплатити такого роду заподіяну гідності шкоду, оскільки *гроші є загальним мірилом користі (зуску) речей*.

Новий час, зберігаючи соціальний характер гідності і честі, наповнює їх, на відміну від Середньовіччя, особистісним змістом: все більше в їх основу кладеться не соціальний статус, а індивідуальна самосвідомість особистості, що призводить до формування та розвитку почуття власної гідності і честі. Поступово ідея рівності людей від природи, тобто «природної рівності», стає основою уявлень про те, що будь-яка людина як істота розумна, завдяки своїй належності до людського роду, має деяку абстрактну гідність людини як такої. Не соціальна група, а автономна особистість стає суб'єктом моральної регуляції. Моральний статус цієї особистості залежить уже не тільки від її оцінювання з боку суспільної думки, а формується за відносно незалежними критеріями. Гідність набуває морального характеру, що дорівнює життю.

Еволюція уявлень про людину, соціокультурні цінності і подальше формування та зміцнення правових засад людського співіснування безпосередньо впливали на еволюцію суспільного реагування і систему форм захисту гідності та честі.

У Новий час найбільш поширеною формою сатисфакції, тобто задоволення (удовolenня) за образу честі, були дуелі. Кров, життя стали еквівалентом гідності і честі. Дуелі суворо регламентувалися дуельним кодексом. Це поєдинок між двома чоловіками, мета якого – отримати моральну сатисфакцію, задовольнити бажання одного з дуелянтів відповісти за нанесену його гідності образу з додержанням максимально чесних та рівних умов бою. По суті еквівалентність порушення та відплати, яка існувала у часи таліону, була замінена на чесний поєдинок між потерпілим і порушником, де кожен отримував рівну можливість у фізичному двобої відновити справедливість, повернутися до попереднього стану речей. Важливо, що іноді сам факт дуелі, а не тільки фізична смерть чи калічення порушника, за умови прощення потерпілим свого кривдника міг вважатися достатньою сатисфакцією та елементом морального задоволення поруганої гідності і честі. Як правило, дуелі відбувалися тільки всередині окремих суспільних верств і зазвичай асоціювалися з аристократією, тобто мали становий характер. Дуелі асоціювалися з такими поняттями, як шляхетність, честь і справедливість та сприймалися як свого роду ритуал, що прийнятий в дворянському та офіцерському середовищі, «чесна гра», де рівні можливості супротивників і принцип взаємоповаги закладено в самі правила поєдинків – дуельний кодекс. Класична дуель відбувалася за певними правилами, за додержанням яких відповідали своєю гідністю і честю не тільки дуелянти, а й їхні секунданти. Але в той же час спостерігались й дуелі-вбивства, коли на спровокований поєдинок проти супротивника, що погано володів зброєю, виходив до бар'єру професійний

дуелянт. Тому ще у XVI ст. у Франції, де на дуелях гинули сотні гордих дворян, дуелі були заборонені, але, незважаючи на заборону, вони тривали. В Росії Петро I видав жорсткі закони проти дуелей, що передбачали покарання аж до смерті. Однак на практиці ці закони не застосовувались, оскільки майже до кінця XVIII ст. в Росії дуелі були вкрай рідким явищем. За доби Катерини II серед дворянської молоді дуелі починають поширюватися, при цьому дворянська молодь вважала, що образа має бути змита кров'ю, а відмова від поєдинку – ганьбою. Пізніше, в 1787 р., Катерина II видала «Маніфест про поєдинки», в якому безкровна дуель каралася засланням до Сибіру, а поранення і вбивство під час дуелі дорівнювалися кримінальному злочину. Микола I згагалі ставився до дуелей з відразою. Але жодні заборони часто не допомагали, оскільки суспільне сприйняття адекватності образи і сатисфакції могло переважати страх бути покараним за законом. Важливо, що сприйняття публічного покарання порушника, вірогідно, не могло розглядатися як достатньо адекватне, еквівалентне поруганим гідності і честі. Дуелі в Росії відрізнялись особливою жорстокістю: дистанція між бар'єрами складала 10–15 кроків, були навіть дуелі без секундантив та лікарів, сам на сам. Отже, часто-густо дуелі закінчувалися трагічно, у тому числі для обох дуелянтів.

Трагічність наслідків дуелей як способу вирішення міжособистісних конфліктів, загибель або скалічення осіб пануючого стану призвели до відповідного переоцінювання суспільних заходів реагування на цей спосіб захисту гідності і честі, перш за все у розумінні вже достатньо сформованої та структурованої системи публічних покарань, що взяла на себе державна влада.

В 1894 р. Олександр III офіційно дозволив поєдинки офіцерів за особистими образами, що не стосуються служби. При цьому дуелі мали відбуватися відповідно до дуельного кодексу. Розпорядник пропонував дуелянтам востаннє примиритися, а в разі їхньої відмови поєдинки проходили за правилами. Наприкінці бою супротивники потискували один одному руки. Допускався також постріл у повітря, якщо його здійснив той, хто викликався на дуель, а не той, хто надіслав картель (виклик). У протилежному разі дуель вважалася недійсною, фарсом, оскільки при цьому жодний з противників не піддавав себе небезпеці.

До кінця XIX ст. в Європі склалася така модель поєдинку, коли результатом дуелі все рідше ставало тяжке фізичне ушкодження. Сатисфакція передбачає саме звернення до дуелі, а не кровопролиття. Вона почала вважатися також публічним вибаченням, визнанням власної неправоти однією зі сторін, яке задовольняє вимогам іншої сторони [3, с. 262–268].

Очевидно, що сатисфакція скоріше за все належить до сфери моральних відносин, феноменів моральної свідомості. Спосіб захисту гідності і честі регламентувався не стільки правом, скільки звичаєм, моральними устоями. Правове регулювання передбачає визнання права людини за захист гідності і честі, тобто надання їм правового значення та змісту.

З початком буржуазних революцій у світі, а на національних теренах – з початку ХХ ст. у морально-правовій свідомості людство перейшло від етики «обраних» до етики рівноправних, головними характеристиками якої є гідність і честь як невід’ємний атрибут особистості, що не потребує додаткового визнання соціумом. Подібне уявлення про гідність закріплене в концепції прав людини, що належать кожному незалежно від раси, національності, статі, віку, соціального стану тощо.

Ключовим поняттям сучасної теорії прав людини є «повага людської гідності», тобто уявлення про самоцінність особистості, її унікальність. Це означає, що права людини мають етичний характер і передбачає високий рівень духовно-морального розвитку суспільства. І сьогодні дискурс прав людини можливий за умови визнання їх з боку інших. Потреба у визнанні зумовлена подвійною природою людини, яка, з одного боку, є істотою тілесною, а з другого – вільним суб’єктом. За Гегелем, визнання є особливим станом самосвідомості, коли носій останньої співвідносить себе з іншим суб’єктом, намагаючись показати себе як вільну самість.

Право в його глибинному екзистенційно-антропологічному вимірі стало розумітися як система взаємного визнання гідності суб’єктів правового спілкування, в актах визнання здійснюється конституювання людини як правоздатного суб’єкта. За Ріксором, визнання, або взаємне визнання, людей є такий тип взаємовідносин, коли люди не намагаються пристосувати один одного до своїх цілей та потреб. Це є відносинами рівних партнерів, які уважно ставляться до відмінностей та особливостей іншого. Саме таке визнання здатне стати основою здійснення рівних прав. Права людини пов’язані з універсальними людськими обов’язками, перш за все з обов’язками визнавати права інших людей. У суспільній свідомості та наукових роботах сформульовано принцип, згідно з яким людина не є самодостатньою, вона потребує інших людей, живе не тільки для себе, а й задля інших, здатна встановлювати порядок у взаємовідносинах з ними. Цей порядок ґрунтується на визнанні прав іншого, тому філософський погляд на права людини акцентує врахування присутності «Іншого» в моєму екзистенційному просторі [4].

Почуття власної гідності допомагає правильно регулювати ціннісні відносини між людиною та суспільством.

Найвищим виявом людської гідності є шляхетність – моральна велич людської особистості. Вона притаманна будь-якій людині, що чесно виконує свій борг, живе за моральними принципами. Усвідомлення своєї порядності, моральної цінності важливе для людини не менш, ніж честь, повага, що їй виказує суспільство. Високорозвинуте почуття власної гідності застерігає людину від омани ним суспільства та інших людей, позбавляє таку омани сенсу. Усвідомлення людиною власної гідності є формою самосвідомості та самоконтролю, на ній засновується вимогливість людини до себе. Вона передбачає та вимагає людину скоювати відповідні моральні вчинки та, навпаки,

не дозволяє скоювати нижче своєї гідності. У цьому сенсі розуміння власної гідності поряд із сумлінням і честю є одним із способів усвідомлення людиною своєї відповідальності за себе як за особистість.

У той же час людська гідність ґрунтується на адекватній самооцінці. У людини, що має занижену самооцінку, може розвинути невпевненість, вона є надто скромною, орієнтується на середній результат, що може перейти у самоприниженість. Така людина може стати об'єктом приниження з боку інших, втратити власну гідність. Завищена самооцінка, перебільшення власних чеснот призводить до пихатості, гордовитості, нетерпимості до чужих думок. Такі люди зазвичай безпідставно вимагають до себе особливої поваги, стають підозрілими та конфліктними.

Показником і мірою гідності людини є ставлення до гідності іншої людини. У правовому вимірі почуття гідності конкретизується в аксіомах правосвідомості, які визначають ті способи духовного життя та настанови свідомості, що роблять право можливим. Так, людина повинна сприймати себе як деяку цінність, яку слід відстоювати у боротьбі за існування. Завдяки почуттю власної гідності вона усвідомлює свою відповідальність у відстоюванні власних прав та здійснюванні обов'язків. Автономія як здатність до самообмеження і управління виражає духовну зрілість людини. Взаємне визнання вказує на спосіб буття права як духовного ставлення між людьми, що передбачає здатність і потяг до волі, розуму та почуттів.

Гідність і честь є особистими немайновими благами, невіддільними від особистості. Вони виникають з моменту народження людини. Як такі вони визнаються правом (державою) і потребують механізму захисту. За часів установа буржуазних стосунків та поширення товарно-грошових відносин до традиційного арсеналу способів захисту гідності і честі, які значною мірою отримали правовий зміст, додаються ще й майнові.

Ідея компенсації моральної шкоди, тобто сплати грошових сум чи надання іншого матеріального еквіваленту у зв'язку із заподіянням шкоди гідності і честі людини, вкорінилася у сучасну суспільну свідомість і запроваджена у законі та судовій практиці. У той же час при вирішенні питання про компенсацію моральної шкоди ці поняття слід розрізняти.

Захист гідності і честі в країнах розвинутої демократії має тривалу передісторію [6]. Проїшло немало століть, перш ніж держава визнала за людиною право на життя. Спочатку була заборона на людоїдство. Полонених перестали вбивати і стали обертати в рабство. Далі слідувала відмова від людських жертвоприношень. Його замінили жертвними тваринами. Наступним кроком стала відмова від страти. Нині вона законодавчо заборонена у більш ніж 30 країнах. Право на життя захищене багатьма міжнародними правовими документами, що забороняють або засуджують агресію, геноцид, тероризм, різні види озброєнь.

Право на гідність і честь у різних формулюваннях закріплене в більшості сучасних демократичних конституцій. Так, в Основному законі Німеччини розділ номер один відкривається словами: «Людська гідність непорушна. Пошана і захист її – обов'язок будь-якої державної влади». Сучасні гарантії поваги до гідності і честі включають також право на певний життєвий рівень, право на оплачувану працю і соціальне забезпечення (навіть якщо йдеться про осіб, що відбувають покарання у місцях позбавлення волі), право на доступ до культури та всебічний розвиток особистості.

Законодавче забезпечення (вірогідно, ніде і ніколи) не гарантувало охорону гідності і честі в повному обсязі. Необхідно, аби сама людина була готова їх захищати і відстоювати [7]. Для цього як мінімум вона повинна усвідомити себе особистістю. Пройшло не одне століття, перш ніж людина навчилася думати і діяти самостійно, усвідомила свою значущість, виділилася із загальної маси подібних. Сучасна наука спростовує міф про первісну рівність і справедливість первісного суспільства.

Первісні племена, так само як і сучасне суспільство, будувалися на ієрархічній основі. У них мали місце внутрішньоплемінна (між чоловіками і жінками, дорослими і дітьми, сильними і слабкими) та міжплемінна нерівність. Проте, незважаючи на відмінності, люди в першу чергу відчували себе частиною цілого. Давня людина не мислила себе поза родом.

Злагожденість дій племені пояснювалася не самообмеженням кожного в ім'я всіх, а відсутністю усвідомленості індивідуальних інтересів і потребами у самозбереженні та продовженні роду. У міру всі більшого матеріального самозабезпечення в їжі, житлі, одязі, інших матеріальних благах, з руйнування єдності роду формувалася потреба особи в самовираженні, досягненні індивідуальних цілей і особистому успіху.

В античному суспільстві теж не було свободи особи в її сучасному розумінні. Проте людина вже підкоряється суспільству цілком свідомо. Така здатність стала наслідком розвитку громадянських чеснот і отримувалася в процесі спеціального вчення і виховання. Найважливішим чинником, що сприяв зростаючій самосвідомості особи, стала приватна власність. Її правове закріплення робило людину суб'єктом всіляких цивільних правовідносин, привчало до самостійності і ризику. Невипадково в багатьох європейських мовах слова «особа» і «власність» мають загальний корінь. Наприклад, «собственность» та «особь» в російській; Eigentum (власність) і Eigenschaft (власність, якість), Meinung (особиста думка) і mein (мій) в німецькій; private (приватний) і privacy (сфера особистого життя) в англійській. Будучи породженою самосвідомістю особи, власність стала однією з найважливіших умов особистої свободи. Благополуччя людини залежало від її особистих зусиль. За помилки вона особисто несе відповідальність. Приватна власність зробила людину приватною особою – суб'єктом підприємницької діяльності, що укладає договори та відповідає за них згідно із законом.

У Середні віки погляди на людину як на істоту, повністю підпорядковану роду, племені, державі, починають змінюватися. Стверджується гідність особи безвідносно до її соціального статусу. Це відбувається завдяки християнським уявленням про духовну силу особи і відповідальності людини безпосередньо перед Богом. Приймаючи християнську віру, людина засвоює й уявлення про себе як про «образ і подібність Божу». Людині дарована свобода волі, яку в неї ніхто не має права відняти. Завершення процесу самосвідомості особи відбувається в період Ренесансу і Новий час.

Погляди гуманістів на людину становлять каркас сучасної суспільної й індивідуальної свідомості. Вчення просвітників про природне право і суспільний договір слугує обґрунтуванням політичної, економічної, соціальної свободи, сприяє формуванню уявлення про свободу інтелектуальну.

Висновки. Сучасна практика відшкодування моральної школи має глибинне коріння в уявленні про людську гідність і справедливість. Незважаючи на те що в архаїчних культурах гідність і честь спиралися на майнові підстави і лише згодом набули морального змісту, вони завжди вважались чеснотою, мали власну цінність і тому потребували і отримували захист з боку права. У сучасній суспільній свідомості, що ґрунтується на принципах гуманізму і цивілізованості, моральна шкода компенсується в матеріальній формі, застосовуючи гроші як загальний еквівалент. І хоча такий спосіб може розглядатися як сумнівний, тільки він здатний формалізувати співрозмірність діяння та відплати цивілізованим шляхом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лозовий В. О. Етика : навч. посіб. / В. О. Лозовий, М. І. Панов, О. А. Стасевська. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 224 с.
2. Підпригора О. А. Основи римського приватного права : підручник для студ. юрид. вузів та фак. / О. А. Підпригора – К. : Вентурі., 1997. – 336 с.
3. Гордин Я. Право на поєдинок / Я. Гордин – Л. : Свобода, 1989. – 316 с.
4. Алексеев С. С. Философия права / С. С. Алексеев. – М. : НОРМА, 1999. – 336 с.
5. Черкасова Т. В. Гражданско-правовая защита чести, достоинства и деловой репутации как форма социально-правовой защищенности граждан / Т. В. Черкасова – М. : Гардарика, 2001. – 274 с.
6. Чиркин В. Е. Общечеловеческие ценности и современное государство / В. Е. Чиркин // Государство и право. – 2002. – № 2. – С. 5–13.

ЭВОЛЮЦИЯ ФОРМ ЗАЩИТЫ ДОСТОИНСТВА И ЧЕСТИ В АКСИОЛОГИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ

Жданенко С. Б., Сиротенко С. Е.

Проанализирована аксиологическая сущность человеческого достоинства и чести. Их значимость для человека и общества определяет необходимость защиты

с правовой точки зрения. Доказан исторический характер понимания содержания достоинства и чести, а также форм их защиты. Отмечается, что достоинство и честь как прежде всего нравственные и социокультурные ценности в своей основе содержат нематериальный, а также материальный интерес, что обуславливает эволюцию форм их правовой защиты.

Ключевые слова: достоинство, честь, моральные ценности, самисфакция, компенсация морального вреда.

THE EVOLUTION OF FORMS THE DIGNITY AND HONOUR PROTECTION IN THE AXIOLOGICAL ASPECT

Zhdanenko S. B., Sirotenko S. Y.

The authors of the article perform valuable essence analysis of a personal dignity and honor. Their value for an individual and society defines indispensability of protection by law. Historical character in understanding the content of honor and dignity is proved, as well as forms of their primarily legal protection. It is noted that honor and dignity as moral and sociocultural values basically have non material and material interest that causes evolution of forms of their legal protection.

Keywords: dignity, honor, moral values, satisfaction, valuable essence, compensation of moral damage.

УДК 323.28:1:620

*І. В. Владленова, кандидат філософських наук, доцент;
Е. А. Кальницький, кандидат філософських наук, доцент*

НАНОТЕРОРИЗМ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ТА СОЦІАЛЬНІ ЗАГРОЗИ

Розглянуто феномен тероризму і соціальні небезпеки, які можуть спричинити нанотехнології. Все це ставить перед міжнародною спільнотою проблему застосування не тільки антитерористичних заходів, а й досліджень гуманітарного аспекту цієї проблеми. Зазначено, що всі ті проблеми які створюють нині терористи, з розвитком і впровадженням нанотехнологій можуть істотно збільшитися.

Ключові слова: нанотероризм, зброя, нанотехнології, суспільство, небезпека.

Актуальність проблеми. Розвиток нанотехнологій обіцяє величезні потенційні вигоди. Дослідження в галузі фізики та діагностики нанорозмірних систем, біонаносистем, наноелектроніки тощо вже сьогодні відкривають великі можливості для застосування отриманих знань у всіх сферах життєді-